

Ennetus grupi tasandil: võitlus koolivägivallaga

Kristi Kõiv PhD

Sissejuhatus

Pilootprojektist „Erinevused teevad elu põnevaks“ 2007. aastal, koolirahu programmi raames, võttis osa kokku 16 kooli. Koolirahu programm viidi läbi erinevates klassides nii, et õpilastel oli võimalus osaleda mitmetes üritustes, mis käsitlesid eelarvamusi, stereotüüpe, inimeste erinevusi, tolerantsust, sallivust, empaatiat ja efektiivset suhtlemist kas grupitööna, rollimängudena või foorumteatrina.

Sisuliselt võttes oli tegemist ennetustegevusega klassi tasandilt võttes seoses koolivägivallaga.

Tavaliselt tegeldakse koolis erinevate probleemidega siis, kui need juba ilmnevad, rakendades erinevaid sekkumisi kas õpilase, klassi või kogu koolitasandil. Sel juhul on tegemist, kujundlikult öeldes, nagu tulekahju kustutamisega, mis on lõõmama lõõnud. Projekt „Erinevused teevad elu põnevaks“ keskendus aga kooliprobleemide ennetusele – ehk kujundlikult öeldes sellele, et püüti luua tingimused, et tulekahju ei tekiks.

Valdkond, milliste probleemide preventatsioonile koolielus keskenduti, oli koolivägivald, ning ennetustegevus selles vallas puudutas õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamist, rõhuasetusega prosotsiaalsetele oskustele.

Tekib küsimus – miks me võime öelda, et selline lähenemine koolis ilmnevate probleemide ennetamisel ja hakkamasaamisel on õigustatud? Vastuseks küsimusele süüvime prosotsiaalse käitumise olemusse vaadeldes selle vastandlikkust kohatu käitumise suhtes.

Prosotsiaalse käitumise vastandiks on antisotsiaalne käitumine. Kui antisotsiaalne käitumine on käitumine, kus inimene tahtlikult teeb kahju teisele inimesele/inimestele olenemata sellest, kas kahju on füüsiline või psühholoogiline, siis prosotsiaalne käitumine on käitumine, kus inimene kasutab tahtlikult enda individuaalseid ressursse, et tuua kasu teisele inimesele/teistele inimestele (Warden & Christie, 1999), kusjuures abistajat ei motiveeri professionaalsed kohustused (Bierhoff, 2002).

Prosotsiaalset käitumist võib jagada näiteks: jagamine, abistamine, hoolitsemine ja kaasamine (sõbrunemine, teise teretulnuks pidamine, isolatsiooni vältimine) (Warden & Christie 1999). Uurimused on näidanud, et kui suureneb prosotsiaalse käitumise sagedus, siis antisotsiaalse käitumise sagedus väheneb, kusjuures kehtib ka vastupidine tendents (Hinde & Groebel, 1991).

Seoses projekti rakendamisega „Erinevused teevad elu põnevaks“ polnud võimalik uurida koolivägivalla ennetusprojekti efektiivsust, küll aga andis see ühelt poolt võimaluse keskenduda neljale erinevale aspektile uurimisküsimustena:

- milline on projektist osavõtvates koolides psühholoogiline kliima (õpilaste ja õpetajate hinnangul);

- millised on hoiakud seoses prosotsiaalsesse käitumisse suhtumisega õpilaste omavahelistes ja õpetajate-õpilaste suhetes (õpilaste ja õpetajate hinnangul);
- milline on prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus õpilaste omavahelistes suhetes ja õpetajate-õpilaste suhetes (õpilaste hinnangul);
- millised on koolivägivalla probleemid (õpilaste hinnangul).

Teiselt poolt võimaldas uurimus otsida vastust küsimusele, kui edukas oli läbiviidud projekt (õpilaste hinnangul).

Uurimisinstrumendid ja uuritavad

Projektist „Erinevused teevad elu põnevaks“ võttis osa kokku 16 kooli, kellelt tagasisidemena laekus uurimisandmeid 11 koolist ning nende seas oli nii põhikooli kui ka gümnaasiume (suhtearvuga 4:7).

Projektis osalesid 5-9 klassi õpilased, kellest 11-aastasi oli 63, 12 aastasi 91, 13 aastasi 99, 14-aastasi 55, 15-aastasi 36 ja 16-aastasi 23. Seega kokku oli uuritavaid 367, kellest 191 olid tüdrukud ja 176 poisid.

Lisaks õpilastele olid uuritavateks ka õpilaste õpetajad, kes tegelesid õpilastega igapäevaselt – kokku 63 õpetajat; kõik naised; keskmise vanus: 37 aastat; keskmine pedagoogiline staaž: 15 aastat.

Kooli psühholoogilise kliima mõõtmiseks kasutati kahte uurimismeetodit – õpilastele ja õpetajatele eraldi.

Kooli psühholoogiline kliima õpetajate hinnangul

Kasutati Smith (2005) poolt välja töötatud (Inviting School Survey) küsimustikku, mis koosnes 50 küsimusest viie koolikliimat puudutava dimensiooni (inimesed-suhted: 16 küsimust; füüsiline keskkond: 12 küsimust; kooli poliitika: 7 küsimust; programm: 7 küsimust; protsess: 8 küsimust) uurimiseks, kusjuures kontrolliti küsimuste faktorstruktuuri ning leiti, et see vastab originaalis toodule.

Uuritavad andsid vastused igale küsimusele 5-punktilisel hinnanguskaalal, mille puhul 1 tähistas väite vastu olemist ning 5 väitega nõus olemist, kusjuures summeeriti igat koolikliima dimensiooni puudutavate väited ja leiti vastavad aritmeetilised keskmised.

Kooli psühholoogiline kliima õpilaste hinnangul

Uurimismeetodiks oli Astor jt. (2006) poolt kasutatud meetod, millega tehti kindlaks koolikliima kolm dimensiooni (inimesed-suhted: 4 küsimust; füüsiline keskkond: 3 küsimust; poliitika: 3 küsimust), kusjuures kontrolliti küsimuste faktorstruktuuri ning leiti, et see oli vastavuses algallikas toodule.

Kõik vastavat koolikliima dimensiooni puudutavatele küsimustele antud vastused summeeriti ja leiti aritmeetilised keskmised, kusjuures hinnanguskaala oli sama, mis eelmise uurimismeetodi puhul.

Suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste omavahelistes ja õpetajate-õpilaste vahelistes suhetes

Suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpetajate hinnangul

Küsimustik koosnes üheksast prosotsiaalse käitumise liigist, millesse suhtumist paluti hinnata 5-punktilisel skaalal alates 1-st (olen väite vastu) kuini 5-ni (olen väitega nõus). Prosotsiaalse käitumise erinevad liigid jagati Warden ja Christie (1997) järgi neljaks alaliigiks: abistamine, hoolitsemine, jagamine ja kaasamine, kusjuures ühe alaliigi üksikküsimuste vastused liideti ja arvatati aritmeetilised keskmised. Ühtse metoodika alusel uuriti suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õpetaja-õpilase suhetes.

Suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste hinnangul

Ankeet koosnes kuuest erinevast küsimusest, mis käsitlesid prosotsiaalse käitumise erinevaid liike kahelt suhete tasandilt lähtuvalt koolis – õpilaste omavahelised suhted ja õpetaja-õpilase suhted. Hinnanguid tuli anda 5-punktilisel hinnanguskaalal, mille üks ots (1 punkti) näitas käitumise kirjeldust puudutava väite vastu olemist ja teie ots (5 punkti) tähistas väitega nõus olemist. Hinnangud vastavalt neljale prosotsiaalse käitumise liigile (abistamine, hoolitsemine, jagamine, kaasamine) summeeriti ja arvatati vastavad aritmeetilised keskmised.

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus õpilaste hinnangul

Üheksa erineva prosotsiaalse käitumise ja üheksa agressiivse käitumise liigi esinemissagedust uuriti nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õpetaja-õpilaste suhtes. Prosotsiaalse käitumise erinevad liigid olid jagatavad nelja alaliigi - abistamine, hoolitsemine, jagamine ja kaasamine - alla. Agressiivse käitumise liigid olid jaotatavad kahte kategooriasse: verbaalne ja füüsiline agressiivne käitumine. Hinnanguskaala, mis ankeedis kasutatav oli, hõlmas järgmist: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – sageli, 3 – väga sageli.

Koolivägivalla probleemid õpilaste hinnangul

Seoses koolivägivallaga uuriti küsimustikus toodud küsimustega kolme alljärgnevat aspekti.

Esiteks, koolist puudumine seoses hirmuga koolivägivalla ees – küsimus käsitles kordade arvu viimase nelja kuu jooksul, mil õpilane oli puudunud koolist selle tõttu, et tal oli olnud hirm, et keegi talle haiget teeb. Enesehinnangud puudutasid järgmisi vastusevariante: üldse mitte (0 punkti), üks kord (1 punkt) ja kolm või rohkem korda (2 punkti).

Teiseks, oli uurimise all hinnang vägivalla probleemi tõsidusele koolis, mille puhul kasutati 5-punktilist hinnanguskaalat alates ühest (üldse mitte probleem) kuni viieni (väga suur probleem).

Kolmandaks, selgitati välja nelja õpilastevahelise riskikäitumise (suitsetamine, varastamine, vandalism ja kaklemine) esinemissagedus 5-punktilisel hinnanguskaalal (alates ühest - mitte kunagi, kuni viieni – väga sageli).

Läbiviidud projekti edukus õpilaste hinnangul

Projekti edukust uuriti õpilastele mõeldud kirjaliku küsimustikuga projekti lõpul, milles küsiti hinnangut läbiviidud projektile lähtudes kahest aspektist: (1) hinnang sellele, kui

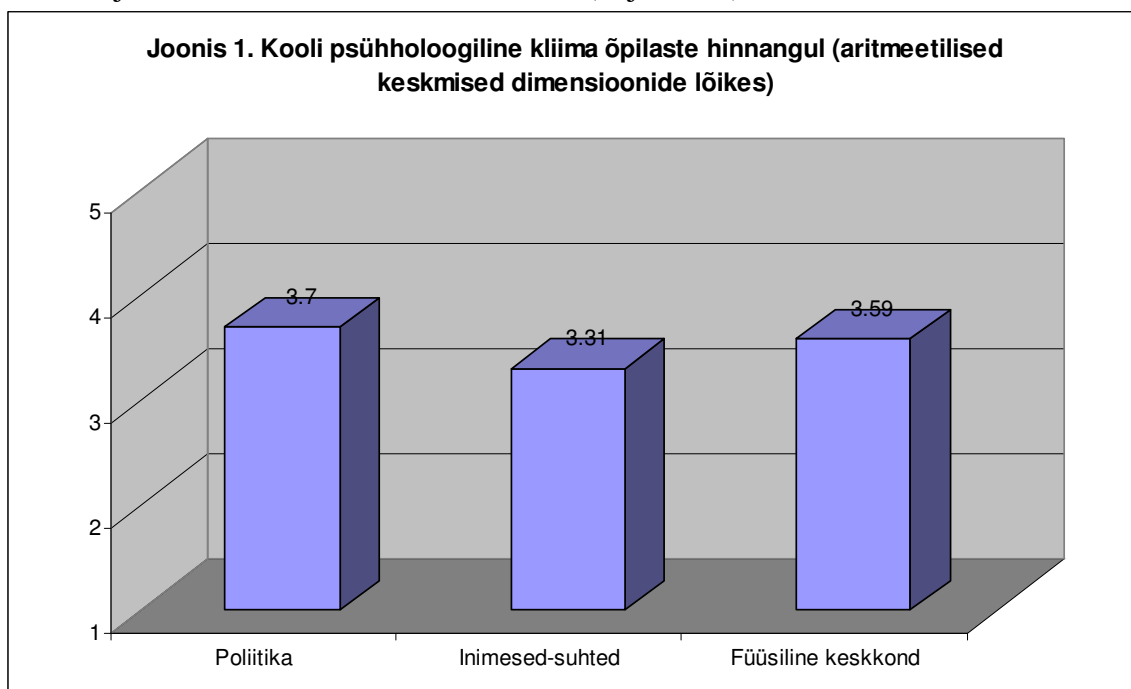
kordaläinud oli projekti, kusjuures küsimuste valikvariantideks olid: väga kordaläinud – kordaläinud – raske öelda – ebaõnnestunud; (2) hinnang sellele kuivõrd projekt meeldis kahte liiki küsimustena: valikvastustega küsimus (vastusevariandid: meeldis – ei meeldinud) ja vabavastusline küsimus.

Teiseks, uuriti kuidas mõjutas projekt koolielu seoses muutustega. Selleks esitati kahte liiki küsimused: (1) valikvastustega küsimus seoses sellega, kuidas on projekti mõjul tekkinud muutused koolielus (vastusevariandid: koolielu on muutunud paremaks – koolielu pole toimunud muutusi – koolielu on muutunud halvemaks) ja (2) vabavastuseline vastavasisuline küsimus.

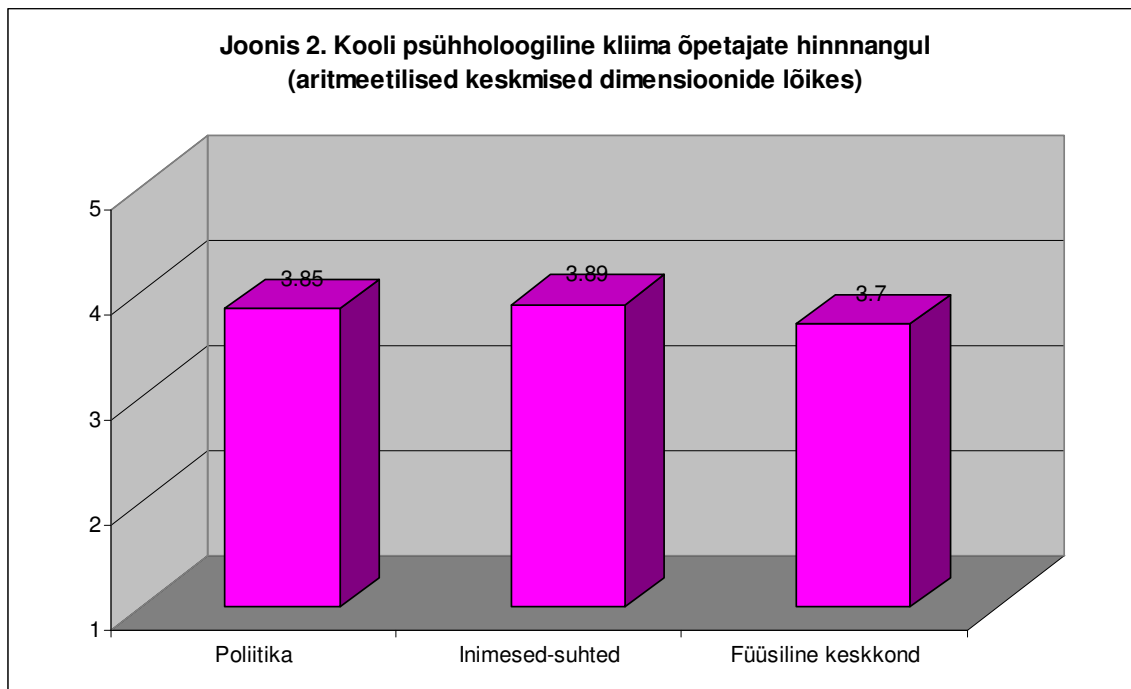
Uurimistulemused

Kooli psühholoogiline kliima

Uurimistulemused näitasid, et õpilased tähtsustasid kogu koolis valitseva psühholoogilise kliima puhul eelkõige kooli poliitika dimensiooni, mida iseloomustavad koolis valitsevad juhtnõõrid, reeglid, normid ja protseduurid, mis reguleerivad kooli tööd ja toimimist. Samuti oli õpilastele oluline koolikliima dimensioon, mis puudutas kooli füüsilist keskkonda. Suhteliselt vähem iseloomustasid õpilased koolikliimat seoses inimeste ja nendevaheliste suhetega, mis väljendus tingimusteta austuses inimeste vahel ning hoolivas ja sobivas käitumise üksteise suhtes (vt joonis 1).

Samal ajal näitasid uurimistulemused, et õpetajad tähtsustasid eelkõige kahte koolikliima dimensiooni – kooli poliitikat ja inimesed-suhted võrreldes kooli füüsilise ümbrusega (vt joonis 2).

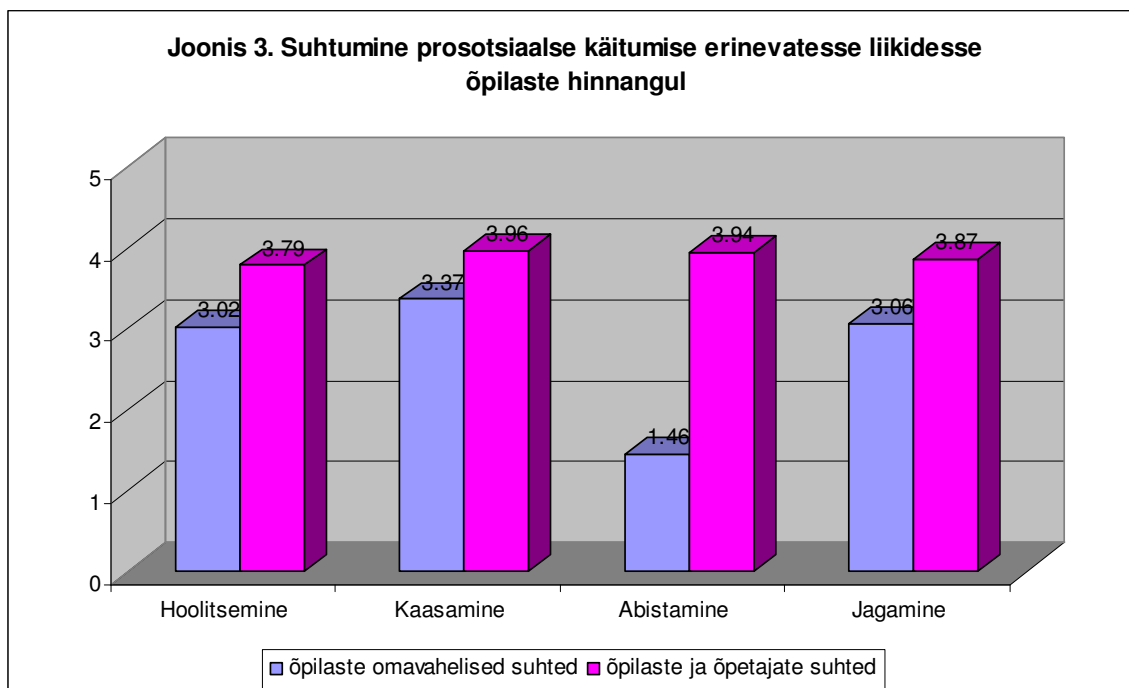
Seega, kuigi nii õpilaste kui ka õpetajate hinnangul olid uuritud koolides psühholoogiline kliima positiivne ning ülekaalukalt tähtsustati selle koostisosana koolis valitsevaid juhtnööre, reeglid ja norme, mis reguleerisid kooli tööd (poliitika dimensioon), kaldusid õpilased kõrgemalt hindama positiivseid aspekte, mis seostusid kooli füüsilise keskkonnaga ning õpetajad andsid positiivsemaid hinnanguid sellele aspektile, mis puudutas kõiki koolis viibivaid inimesi ja nendevaheliste suhteid - austuses inimeste vahel, hoolivas ja sobiv käitumine (inimeste-suhte dimensioon).

Suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste omavahelistes ja õpetajate-õpilaste vahelistes suhetes

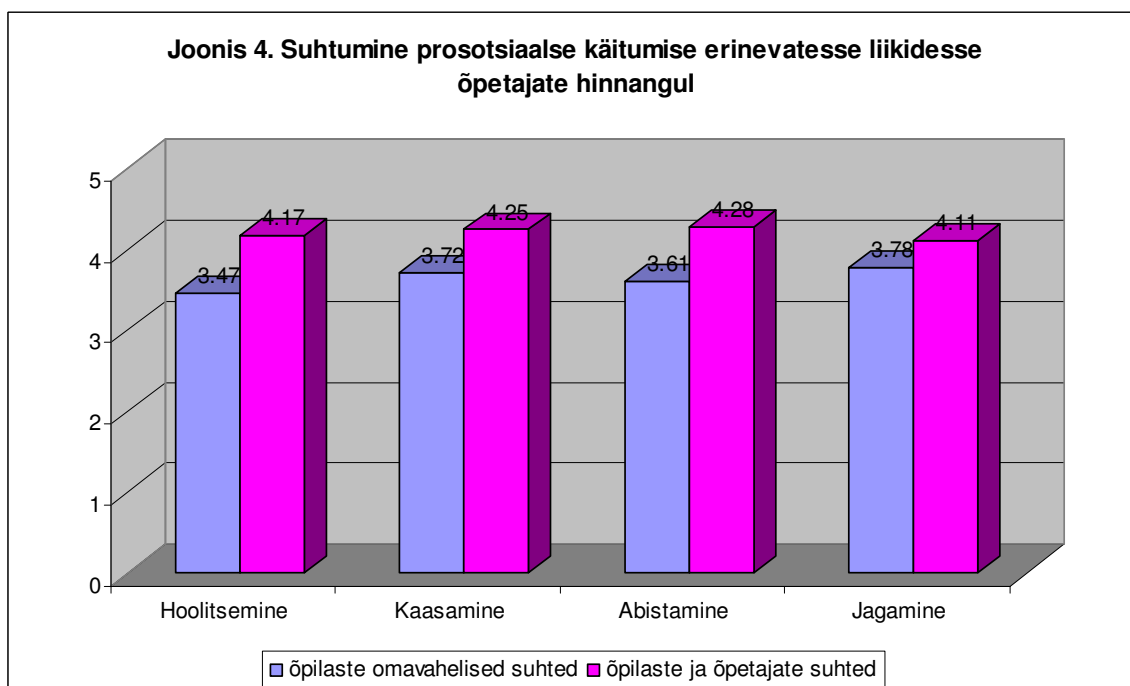
Õpilaste ja õpetajate suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse uuriti nelja prosotsiaalse käitumise liigi lõikes: abistamine, hoolitsemine, jagamine ja kaasamine, kusjuures vaatluse all olid kaks suhete tasandit – õpilaste omavahelised suhted ja õpetajate-õpilaste vahelised suhted.

Ühelt poolt – näitasid uurimistulemused, et õpilased suhtusid kõigisse nelja prosotsiaalse käitumise liiki (abistamine, hoolitsemine, jagamine, kaasamine) seoses õpilaste-õpetajate suhetega positiivsemalt võrreldes suhtumisega prosotsiaalsesse käitumisse õpilaste omavahelistes suhetes (statistiliselt olulised erinevused aritmeetiliste keskmiste vahel mõõdetuna t -testiga vastavalt: $t=8,43$, $p=0,01$; $t=11,84$, $p=0,01$; $t=2,91$, $p=0,05$; $t=8,67$, $p=0,01$).

Samuti nähtus, et õpilased suhtusid positiivsemalt omavahelistes suhetes kaasamise, jagamise ja hoolitsemisse võrreldes suhtumisega üksteise abistamise (vt joonis 3).

Teiselt poolt nähtus uurimusest, et õpetajad suhtusid kõigisse nelja prosotsiaalse käitumise liiki (abistamine, hoolitsemine, jagamine, kaasamine) seoses õpilaste-õpetajate suhetega positiivsemalt võrreldes suhtumisega prosotsiaalsesse käitumisse õpilaste omavahelistes suhetes (statistiliselt olulised erinevused aritmeetiliste keskmiste vahel mõõdetuna t -testiga vastavalt: $t=3,39$, $p=0,01$; $t=5,98$, $p=0,01$; $t=2,89$, $p=0,05$; $t=3,31$, $p=0,01$). Lisaks sellele ilmes, et õpetajad suhtusid positiivsemalt õpilaste omavahelistes suhetes jagamise, kaasamise ja abistamise võrreldes suhtumisega õpilastevahelisse hoolitsuskäitumisse (vt joonis 4).

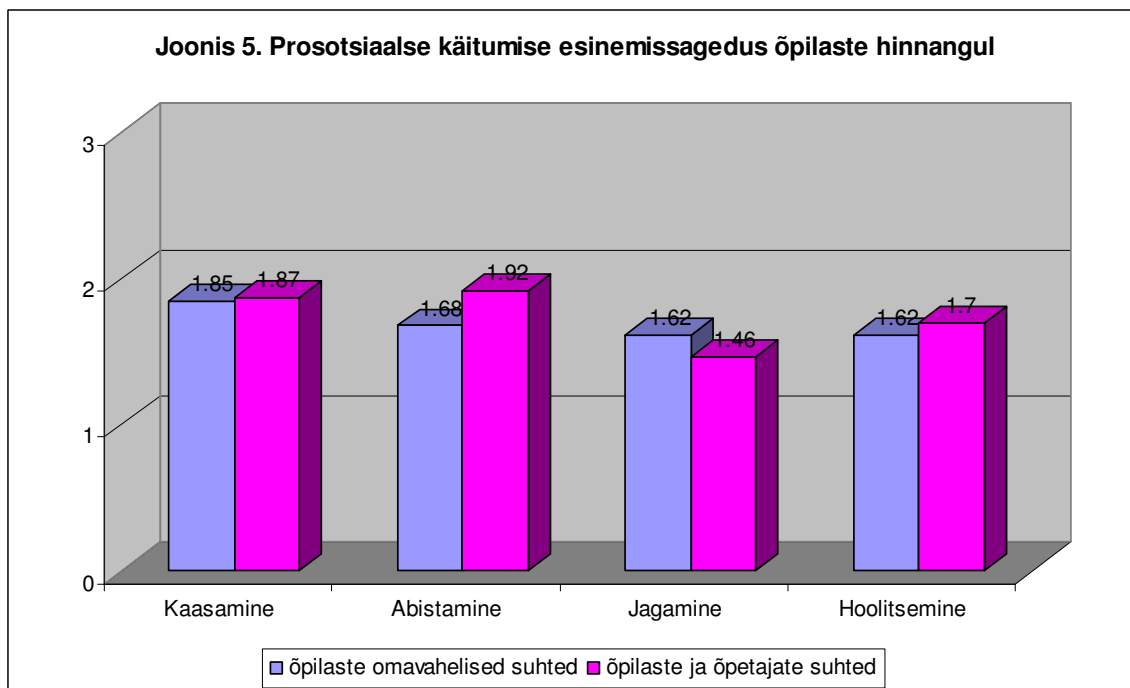
Võrreldes õpilaste ja õpetajate suhtumist erinevatesse prosotsiaalse käitumise liikidesse kahel suhete tasandil, ilmnes et: (1) õpetajad suhtusid positiivsemalt, võrreldes õpilastega, nii abistamisse, hoolitsemisse, jagamisse kui ka kaasamisse õpetaja-õpilase suhetes (statistiliselt olulised erinevused aritmeetiliste keskmiste vahel mõõdetuna t -testiga vastavalt: $t=2,25$, $p=0,05$; $t=3,76$, $p=0,01$; $t=4,33$, $p=0,01$; $t=2,37$, $p=0,05$) ning (2) õpetajad suhtusid positiivsemalt, võrreldes õpilastega, abistamisse ja hoolitsemisse õpilaste omavahelistes suhetes (statistiliselt olulised erinevused aritmeetiliste keskmiste vahel mõõdetuna t -testiga vastavalt: $t=2,66$, $p=0,01$; $t=4,10$, $p=0,01$).

Seega – nii õpilaste kui ka õpetajate suhtumine kõikidesse uuritud prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse (abistamine, hoolitsemine, jagamine, kaasamine) oli õpetaja-õpilase suhetes üldiselt positiivne, kusjuures positiivsem suhtumine ilmnes õpetajatel võrreldes õpilastega.

Suhtumises erinevatesse prosotsiaalse käitumise liikidesse õpilaste omavahelistes suhetes ilmnesid kahel uuritavate grupil erinevused ning õpetajad suhtusid oluliselt positiivsemalt õpilaste omavahelisse hoolitsevasse käitumisse ja abistamisse, kusjuures õpilaste endi suhtumine abistavasse käitumisse omavahelistes suhetes oli kõige negatiivsem.

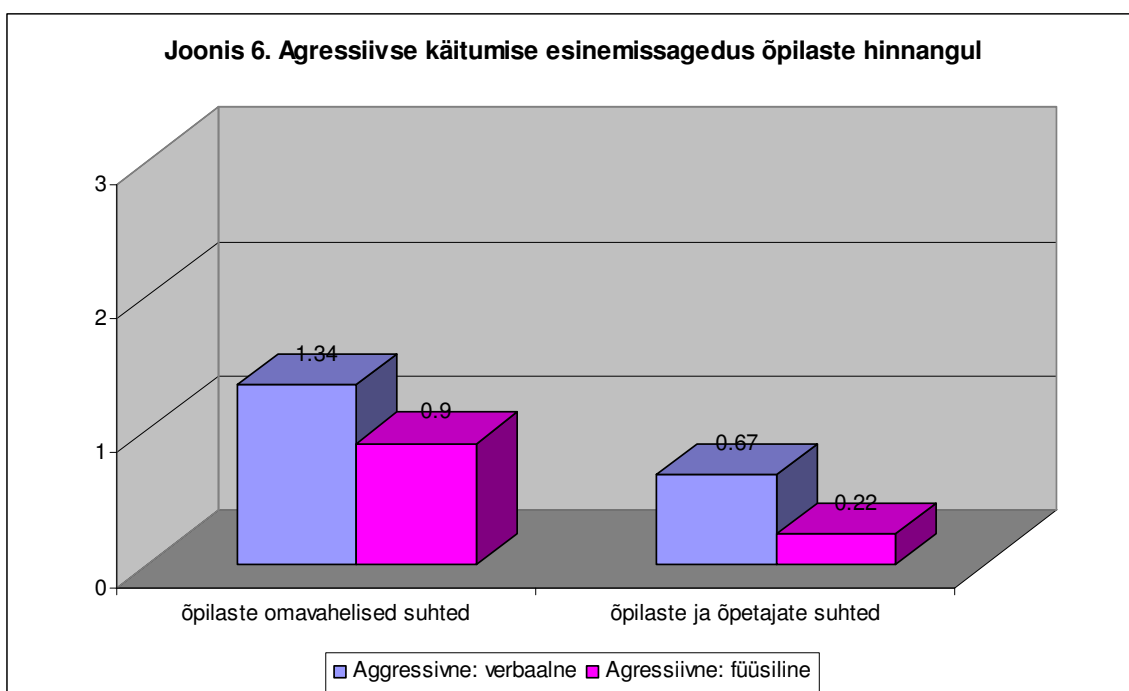
Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedust õpilaste hinnangul uuriti nii õpilaste omavahelistes kui ka õpetajate-õpilaste vahelistes suhetes. Ilmnes, et (1) mõlemal suhete tasandil ilmnes kõige sagedamini kaasavat käitumist - sõbrunemine, teise teretulnuks pidamine ja isolatsiooni vältimine; (2) abistamist ja hoolitsemist esines oluliselt sagedamini õpetaja-õpilase suhetes võrreldes õpilaste omavaheliste suhetega (statistiliselt olulised erinevused vastavalt: $t=3,60$, $p=0,01$; $t=2,60$, $p=0,05$); (3) jagamine oli oluliselt sagedasem prosotsiaalse käitumise viis õpilaste omavahelistes suhetes võrreldes õpetajate-õpilaste suhetega ($t=2,20$, $p=0,05$) (vt joonis 5).

Järelikult, kõige sagedasem prosotsiaalse käitumise viis koolis nii õpilaste omavahelistes kui ka õpetajate-õpilaste suhetes oli kaasamine, kusjuures abistamist ja hoolitsemist esines sagedamini õpetajate-õpilaste vahelistes suhetes ja jagamist õpilaste omavahelistes suhetes.

Agressiivse käitumise kahe erineva liigi – füüsilise ja verbaalse – esinemissagedust vaadeldi nii õpilaste omavahelistes kui ka õpetajate-õpilaste vahelistes suhetes ja tulemustest nähtus, et (1) mõlemat liiki agressiivset (füüsiline, verbaalne) käitumist esines oluliselt vähem sagedasti õpetaja-õpilase suhetes võrreldes õpilaste omavaheliste suhetega (statistiliselt olulised erinevused vastavalt: $t=14,54$, $p=0,01$; $t=23,47$, $p=0,01$); (2) verbaalse agressiivse käitumise esinemissagedus oli nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õpetaja-õpilase suhetes sagedasem võrreldes füüsilise agressiivse käitumise esinemisega (statistiliselt olulised erinevused vastavalt: $t=35,22$, $p=0,01$; $t=14,68$, $p=0,01$) (vt joonis 6).

Ühelt poolt näitasid tulemused seega seda, et agressiivse käitumise esinemissagedus nii õpetajate-õpilaste suhetes kui ka õpilaste omavahelistes suhetes oli üldiselt madal, kusjuures õpetajate-õpilaste suhtes vähemsagedasem võrreldes õpilaste omavaheliste suhetega. Teiselt poolt ilmnas, et verbaalse agressiivse käitumise sagedus mõlemal suhetetasandil oli suhteliselt kõrgem võrreldes füüsilise agressiooniga koolikeskkonnas kahelt tasandilt lähtuvalt: õpilaste omavahelised suhted ja õpetajate-õpilaste suhted.

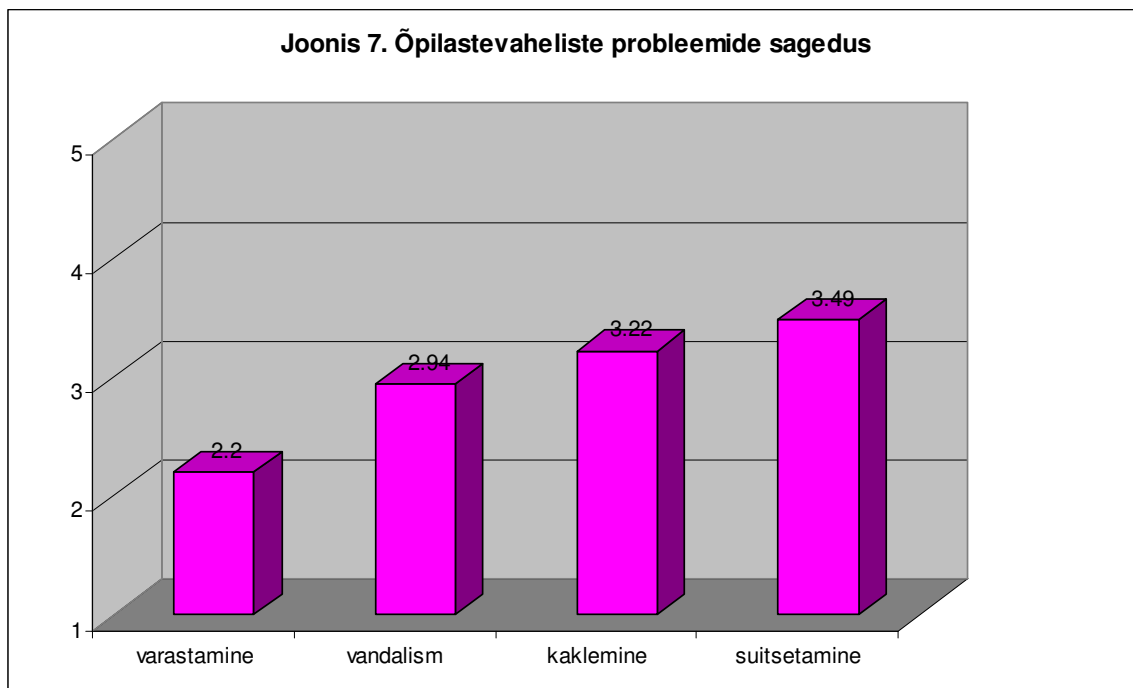
Koolivägivalla probleemid

Esimene probleemidering seoses koolivägivallaga seostus küsimusega, mis puudutas koolist puudumist seoses hirmuga vägivalla ees koolis, kui õpilased tõid välja oma käitumise sageduse viimase nelja kuu jooksul - üldse mitte (kood: 0 punkti), üks kord (1

punkt) või kaks või enam korda (2 punkti). Vastav aritmeetiline keskmine sellele küsimusele antud vastustega seonduvalt oli 0,13, mis näitas, et üldiselt on nende õpilaste hulk väga väike, kes on puudunud koolist seoses hirmuga vägivalla ees.

Teine küsimus puudutas õpilaste hinnanguid koolivägivalla kui üldise probleemi tõsidusele 5-punktilisel skaalal (1 – üldse mitte probleem kuni 5 – väga suur probleem). Tulemustest ilmselt, et aritmeetiline keskmine oli 3,15, mis viidas sellele, et õpilased peavad koolivägivalda tõsiseks probleemiks koolis.

Kolmas probleemidering puudutas nelja erinevat koolis ilmnevat probleemi – suitsetamine, varastamine, vandalism ja kaklemine, mille esinemissagedust õpilaste omavahelistes suhetes tuli hinnata 5-punktiline skaala abil (1 – mitte kunagi, kuni 5 – väga sageli). Nähtus, et õpilaste hinnangul oli kõige sagedasemaks probleemiks koolis suitsetamine, seejärel kaklemine ja vandalism ning suhteliselt vähemsagedaseks peeti varastamist (vt joonis 7).

Vaadeldes eelpoolnimetatud kolme probleemideringi puudutavate küsimuste omavahelisi seoseid arvutati korrelatsioonid (vt tabel 1).

Uurimusest ilmselt, et koolist puudumine seoses hirmuga koolivägivalla ees oli seotud hinnanguga koolivägivalla tõsidusele nii, et mida tõenäosem oli hirm, seda suurema tõenäosusega peeti koolivägivalda tõsiseks probleemiks.

Lisaks sellele olid hinnangud koolivägivalla tõsidusele seotud kahe koolivägivalla ilminguga - mida tõsisemaks peeti koolivägivalla probleemi, seda suurema tõenäosusega identifitseeriti selle esinemissagedus õpilastevahelise füüsilise agressioonina kooli kontekstis.

Samuti ilmnes, et kõik neli probleemi seoses koolivägivallaga (kaklemine, suitsetamine, vandalism, varastamine) olid omavahel tugevasti seotud, viidates tõenäosele koosinemisele koolis õpilastevahelistes suhetes (vt tabel 1).

Tabel 1. Korrelatsioonid koolivägivald puudutavate küsimuste vahel

Korrelatsiooni-koefitsient	Koolist puudumine seoses hirmuga vägivalla ees	Hinnangud koolivägivalla tõsidusele	Eakaaslastevaheline: suitsetamine	Eakaaslastevaheline: varastamine	Eakaaslastevaheline: vandalism	Eakaaslastevaheline: kaklemine
Koolist puudumine seoses hirmuga vägivalla ees	-	0,28*	0,10	0,12	0,23	0,19
Hinnangud koolivägivalla tõsidusele	0,28*	-	0,14	0,16	0,21	0,48**
Eakaaslastevaheline: suitsetamine	0,10	0,14	-	0,33**	0,48**	0,31*
Eakaaslastevaheline: varastamine	0,12	0,16	0,33*	-	0,32*	0,32*
Eakaaslastevaheline: vandalism	0,23	0,31*	0,48**	0,32*	-	0,43**
Eakaaslastevaheline: kaklemine	0,19	0,48**	0,31*	0,32*	0,43**	-

* - $p < 0,05$
 ** $p < 0,001$

Läbiviidud projekti edukus

Uurimistulemused näitasid, et 67% õpilastest pidas läbiviidud projekti „Erinevused teevad elu põnevaks“ kordaläinuks; 22% vastas, et seda on raske öelda; 11% pidas projekti väga kordaläinuks ning keegi ei pidanud projekti ebaõnnestunuks.

Projekt meeldis 96% õpilastest ja ei meeldinud 4% uuritavatest.

Küsimusele seoses sellega, mis projektiga seoses meeldis, antud vastused jaotusid kahe üldise kategooria alla: (1) projektile anti üldine positiivne hinnang (näit. huvitav, lahe, lõbus, põnev, positiivseid emotsioone tekitav, tore) - 93% juhtudest ning (2) projekti meeldis selle tõttu, et õpilased said uusi teadmisi - 75% juhtudest.

Viimane küsimustering puudutas projekti mõju koolielus toimuvatele muutustele. 68% õpilastest arvas, et tänu projektile on koolielu muutunud paremaks, keegi ei täheldanud seda, et koolielu oli muutunud halvemaks ning 32% märkis, et koolielus pole toimunud muutusi.

Koolielus toimunud muutuste olemus seoses projektiga, õpilaste vastustele toetudes, jaotus järgnevate kategooriate alla:

43% juhtudest täheldati õpilaste prosotsiaalse käitumise sagenemist (näit. koostöö, sõprus, teistega arvestamine); 27% õpilastest arvasid, et nad märkavad rohkem teiste õpilaste erinevusi ja arvestavad nendega; 13% täheldas, et õpilaste omavahelised suhted on paranenud; 10% õpilastest täheldas, et õpilased käituvad paremini ja on viisakamad ning 7% arvas, et nad on ise hakanud paremini käituma.

Järelikult, projekti „Erinevused teevad elu põnevaks“ võib lugeda kordaläinuks, sest see tekitas ühelt poolt õpilastes positiivseid emotsioone ja andis uusi teadmisi ning projektile anti üldine positiivne hinnang. Teiselt poolt mõjutas projekt koolielus toimunud muutusi positiivselt, sest paranes õpilaste käitumine ja suhted, sages õpilaste prosotsiaalne käitumine ning hakati rohkem üksteise erinevusi aktsepteerima.

Arutelu

Ajaloo on koole peetud kohaks, kus õpilaste probleemset käitumist saab ohjeldada rangete distsipliinireeglite ja karistustega. Paraku aga range distsipliin ja karistused vähendavad tõenäosust, et õpilastel on võimalus koolis õppida (formaalse ja varjatud õppekava raames) efektiivseid sotsiaalseid oskusi, eriti prosotsiaalset käitumist.

Miks see nii on? Kui prosotsiaalne käitumine on käitumine, mis puudutab teise inimese tunnetest ja healust hoolimist ning sellele vastandlik (antisotsiaalne käitumine) käitumine puudutab teise inimese tunnetest ja healust mittehoolemist (Clarke, 2003) ning mõlemat liiki käitumist õpitakse eelkõige mudelkäitumise järgi (Bierhoff, 2002). Siit tulenebki vajadus tähelepanu pöörata mitte ainult võitlusele koolis ilmnevate probleemidega, vaid ka sellele, et õpetada õpilastele kohase käitumise viise, tegeldes vägivaldse käitumise ennetamisega.

Koolivägivalda puudutavas ennetustöös võib lähtuda nii kogu kooli haaravast tasandist, grupi/kooliklassi tasandist kui ka tegelda õpilastega individuaalselt. Käesolevas uurimuses käsitletud projekt „Erinevused teevad elu põnevaks“, mis haaras mitmeid koole, oli suunatud ennetustegevusele grupi tasandilt lähtuvalt: keskenduti õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamisele, rõhuasetusega prosotsiaalsele käitumise kooliklassis. Uurimuse tulemustest lähtuvalt võib väita, et õpilased pidasid projekti kordaläinuks seoses eelkõige sellega, et selle raames saadi uusi teadmisi. Projekt mõjutas õpilaste hinnangul ka kogu koolielu positiivses suunas – õhutas õpilasi prosotsiaalselt käituma ning tajuma ja aktsepteerima inimestevahelisi erinevusi, mis on eelduseks prosotsiaalsele käitumisele.

Seega täitis projekt oma eesmärgi, olles näiteks selle kohta, kuidas kooliklassi tasandilt lähtuvalt korraldada efektiivset ennetustegevust seoses koolivägivallaga.

Käesoleva uurimuse tulemused ei pretendeeri laiaulatuslikele üldistustele, sest hõlmasid vaid piiratud hulgal koole, küll aga on tegemist näitega selle kohta, et koolivägivallaga on võimalik võidelda ka nii, et ei tegelda selle selgelt väljenduvate (negatiivsete) tagajärgedega, vaid pööratakse tähelepanu positiivsele – õpilaste efektiivsete sotsiaalsete oskuste arendamisele, tagades koolikeskkonna, mis on turvaline kõigile.

Teiselt poolt võttes pakuvad käesoleva uurimuse tulemused lähtekohti selleks, et keskenduda turvalist kooli iseloomustavatele tunnustele.

Paljud erinevad uurimused (Smith, 2003) on näidanud, et üks põhilisi faktoreid, mis mõjutab turvalisust koolis ja koolivägivalla esinemist, on koolis valitsev kliima.

Projektis „Erinevused teevad elu põnevaks“ osalenud koolides valitsev kliima oli positiivne, mille põhiliseks koostisosaks, nii õpilaste kui ka õpetajate hinnangul, olid reeglid ja normid, mis reguleerisid koolitööd. Õpilaste hinnangul oli seejuures tähtsamaks

koolikliima positiivseks komponendiks kooli füüsiline keskkond, õpetajate arvates aga inimsuhetega seonduv valdkond.

Koolivägivalda pidasid õpilased tõsiseks probleemiks koolis ning see ilmnis eelkõige õpilaste omavahelistes suhetes verbaalse agressiivse käitumisena.

Tulemused näitasid ka seda, et mida tõsisemaks kaldusid õpilased pidama koolivägivalda probleemi, seda suurema tõenäosusega esines koolis õpilastevahelistes suhetes füüsilist agressiivset käitumist.

Lisaks füüsilisele agressiivsele käitumisele sagedasele esinemisele õpilaste omavahelistes suhetes täheldasid õpilased ka seda, et probleemiks koolis on suitsetamine.

Eelnevad uuringud (Astor jt, 2006) on näidanud, et hirm seoses koolivägivallaga on seotud nii õpilastepoolse kui ka õpetajapoolse vägivalla ohvriks olemisega koolis. Käesolev uuring näitas, et hirm seoses koolivägivallaga oli seotud hinnangutega koolivägivallale – nimelt, mida tõsisemaks koolivägivalda peeti, seda suurem oli tõenäosus puududa koolist selle tõttu, et kardeti olla koolis füüsilise vägivalla ohvriks.

Koolivägivalla uuringutes keskendutakse tavaliselt (Smith, 2003) õpilaste omavahelistele suhetele, jättes vaatluse alt välja teised suhete tasandid koolis. Käesolev uurimus võimaldas keskenduda mitte ainult koolivägivallaga seonduvatele küsimustele õpilaste omavahelistes suhetes ja õpetaja-õpilase suhetes, vaid ka prosotsiaalsele käitumisele erinevalt suhete tasandilt lähtudes. Nimelt selgus, et kõige sagedasem prosotsiaalse käitumise viis, nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õpetajate-õpilaste suhetes, oli kaasamine - sõbrunemine, teise teretulnuks pidamine ja isolatsiooni vältimine. Lisaks nähtus, et abistavat käitumist ja hoolitsemist esines sagedamini õpilaste-õpetajate suhetes ja jagamist õpilaste omavahelistes suhetes.

Turvalise koolikeskkonna tagab mitte ainult see, et esineb vähe koolivägivalda, vaid ka see, et prosotsiaalne käitumine on iseloomulik kõikidele inimestele koolis nende omavahelistes suhtes.

Õpilaste ja õpetajate suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse (abistamine, hoolitsemine, jagamine, kaasamine) oli üldiselt positiivne, kusjuures oluliselt positiivsem oli mõlema uuritavate grupi suhtumine prosotsiaalsesse käitumisse õpetaja-õpilase suhetes võrreldes õpilaste omavaheliste suhetega.

Suhtumises prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste omavaheliste suhetes läksid kahe uuritud grupi hinnangud lahku. Nimelt, õpetajad suhtusid positiivsemalt õpilaste omavahelisse abistavasse ja hoolitsevasse käitumisse võrreldes õpilaste hinnangutega, kusjuures eelnimetatud prosotsiaalse käitumise liigid olid ka sagedasemad tegelikult esinevad prosotsiaalse käitumise liigid õpilaste omavahelistes suhetes.

Teisalt ilmnis, et õpilaste suhtumine omavahelisse abistavasse käitumisse oli suhteliselt negatiivne võrreldes suhtumisega teistesse (hoolitsemine, jagamine, kaasamine) prosotsiaalse käitumise liikidesse suhtumisega.

Selge on see, et tegelik käitumine ning hoiakud ja suhtumine käitumisse pole üks-üheselt seotud. Kui teatud probleemse käitumise ilmingutega seonduvalt – näiteks, antisotsiaalse käitumise erinevad liigid ja lapse väärkohtlemine – kehtib tendents, et mida tõenäosem on vastava käitumise kogemus, seda positiivsem on suhtumine sellesse käitumisse (Kõiv, 2001; Kõiv, 2003), siis antud uurimuse tulemused seoses kohase – prosotsiaalse –

käitumisega ja sellesse suhtumisega kinnitavad vastupidist tendentsi: mida tõenäosem on prosotsiaalne käitumine õpilaste hulgas, seda tõenäosem on positiivne suhtumine sellisesse käitumisse.

Seega on oluline kohase – prosotsiaalse, käitumise õhutamisel tegelda positiivsete hoiakute ja suhtumiste kujundamisega sellise käitumise suhtes ning antud uurimuse tulemustele toetudes võib väita, et tuleks tegelda just abistava käitumisega seotud hoiakute kujundamisega õpilaste omavahelistes suhetes, et koolikeskkonda turvalisemaks muuta.

Lõpetuseks – selleks, et koolivägivallaga võidelda, on efektiivne nii sekkumine kui ka preventatsioon.

Kujundlikult öeldes: tulekahju kustutamise tegelemine (ehk koolivägivalla tegelike ilmingutega võitlemine) ei anna nii häid tulemusi, kui ei pöörata tähelepanu tingimuste loomisele, et tulekahju ei tekiks (ehk ennetatakse koolivägivalla tekkimist turvalise sotsiaal-psühholoogilise keskkonna loomisena koolis kõigile).

Kasutatud kirjandus

Astor, R. A., Benbenishty, R., Vinokur, A. D., & Zeira, A. (2006). Arab ja Jewish elementary school students' perceptions of fear and school violence: Understanding the influence of school context. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 91-118.

Bierhoff, H.-W. (2002). *Prosocial behavior*. USA and Canada: Psychology Press.

Clarke, D. (2003). *Pro-social and anti-social behavior*. London: Routledge.

Hinde, R., & Groebel, J. (1991) (Eds.). *Cooperation and prosocial behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kõiv, K. (2001). Antisotsiaalse käitumise probleemid. Rmt. I. Kraav & K. Kõiv *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Tartu: OÜ Vali Press.

Kõiv, K. (2003). *Antisotsiaalse käitumisega õpilased*. Artiklite kogumik III. Tartu: OÜ Vali Press.

Smith, P. K. (2003). Violence in schools. In P. K. Smith (Ed.) *Violence in schools. The response in Europe*. London and New York: RoutledgeFalmer, 1-14.

Warden, D., & Christie, D. (1997). *Teaching social behavior: Classroom activities to foster children's interpersonal awareness*. London: David Fulyon Publishers.